

Utjecaj ekonomske krize na tržište rada

Analiza utjecaja ekonomske krize na socijalnu sliku,
siromaštvo i tržište rada – suradnički projekt Programa
Ujedinjenih naroda za razvoj i Svjetske banke.

Sadržaj

Uvod	3
1 Kretanje zaposlenosti	4
2 Obrazac prilagodbe tržišta rada: zaposlenost i plaće	6
3 Prilagodba po sektorima vlasništva i oblicima zaposlenosti	9
4 Koje su skupine pogođene krizom?	11
5 Pogođena područja djelatnosti	16
6 Zaključci i preporuke	17

Uvod

Svjetska ekonomska kriza manifestirala se u Hrvatskoj krajem 2008. zaustavljanjem rasta, a potom i značajnim smanjenjem proizvodnje i potrošnje, te padom BDP-a za više od 6% na godišnjoj razini.

Svrha ovog izvještaja je naznačiti utjecaj ove krize na socijalnu sliku i socijalne rizike kroz promjene na tržištu rada. Većina građana izravno (a ostali neizravno) prvenstveno ovise o prihodima od vlastitoga rada. Ukoliko je smanjenje broja radnih mjesta, obima, kvalitete posla ili razine plaća koncentrirano u pojedinim skupinama stanovništva, one će biti značajno teže pogođene krizom.

Ovaj će izvještaj temeljem objavljenih administrativnih statističkih podataka i kvartalnih podataka Ankete o radnoj snazi, pružiti provizorni odgovor na naredna pitanja:

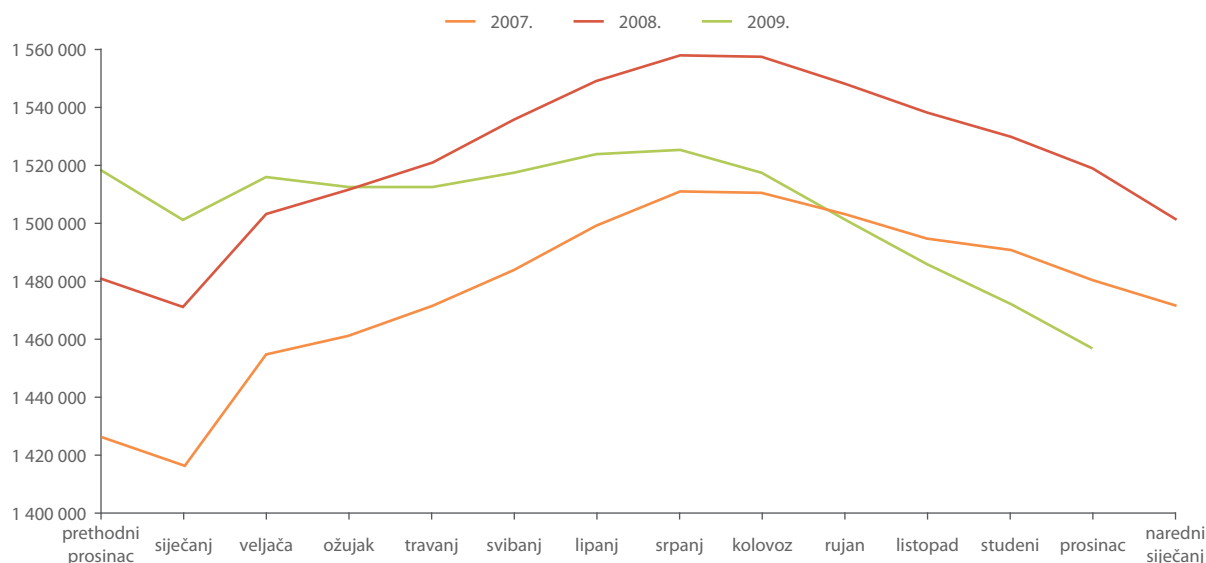
1. Što se događa sa zaposlenošću prema administrativnim izvorima i Anketi o radnoj snazi?
2. Koji je bio glavni obrazac prilagodbe tržišta rada ovoj krizi – numerička fleksibilnost (smanjivanje broja zaposlenih) ili fleksibilnost plaća?
3. Jesu li neformalni i nesigurni oblici zaposlenosti postali zastupljeniji ili su se i oni povukli pred krizom? Jesu li prociklički ili protuciklički?
4. Kod kojih je skupina i u kojim sektorima ustanovljen najsnažniji pad zaposlenosti? Za ranjive skupine i njihovu izloženost riziku siromaštva, razina zaposlenosti puno je važniji pokazatelj od stope nezaposlenosti.

Ukoliko kontekstualna analiza ukaže na dualni karakter hrvatskog tržišta rada s relativno zaštićenom "jezgrom" i rizicima izloženom "periferijom", može se očekivati da će smanjivanje BDP-a i pogoršanje uvjeta na tržištu rada biti praćeno neproporcionalnim povećanjem u nejednakostima i siromaštvu – jer će natproporcionalno pogoditi ranjivije.

1. Kretanje zaposlenosti

U Republici Hrvatskoj razina zaposlenosti i nezaposlenosti cikličkog je karaktera kroz godinu. Zaposlenost tipično raste od veljače do srpnja, a potom se smanjuje od kolovoza do siječnja (grafikon 1). Iako je u svakom mjesecu 2008. broj zaposlenih bio najviši unazad dugog niza godina, u 2009. ovaj je obrazac zaustavljen, a potom i prekinut, te je porast broja zaposlenih u prvoj polovici godine bio značajno slabiji nego proteklih godina. Tijekom zime počela se topiti pozitivna međugodišnja razlika u broju zaposlenih, u proljeće je (od ožujka) razina zaposlenosti pala ispod odgovarajućih mjesečnih podataka za 2008., a pad broja zaposlenih od kolovoza do listopada bio je značajno veći nego prošlih godina. Uslijed toga, broj se zaposlenih do rujna spustio na razinu na kojoj je bio dvije godine ranije, a u prosincu 2009. je bio tek neznatno veći nego u prosincu 2006. U odnosu na godinu ranije, u prosincu je bilo 61 766 manje zaposlenih. To znači da se broj zaposlenih tijekom 2009. smanjio za 4,1%, odnosno da je svako dvadeset i peto radno mjesto nestalo.

Grafikon 1: Kretanje ukupnog broja zaposlenih osoba u formalnom sektoru prema priopćenjima DZS Zaposlenost prema djelatnostima. Prvi podaci, 2007.-2009.

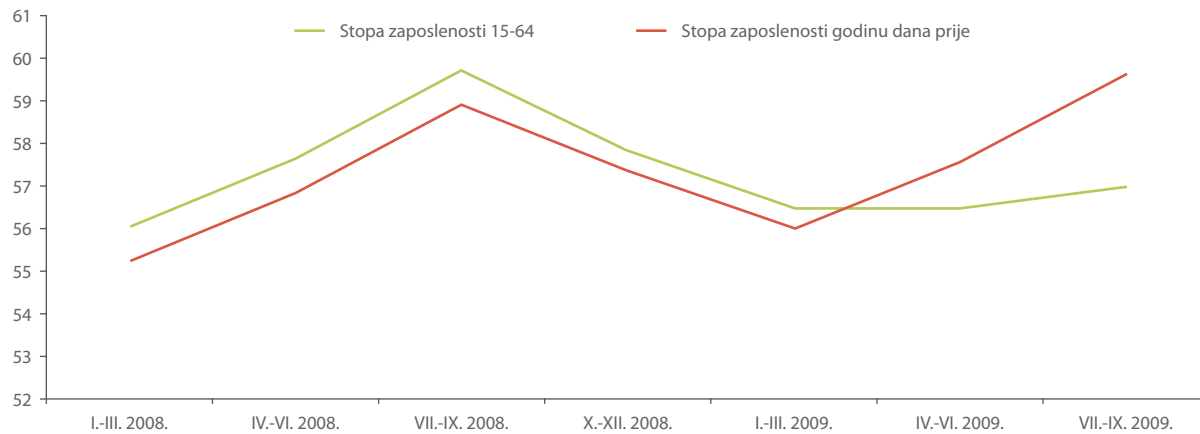

Izvor: Priopćenja DZS-a, *Zaposlenost prema djelatnostima*.

Podaci Ankete o radnoj snazi (grafikon 2) pružaju vrlo sličnu sliku za recentno razdoblje. Stopa zaposlenosti kroz godinu obično oscilira oko četiri postotna boda, ali u 2009. godini izostao je porast u drugom kvartalu, dok je u trećem bio daleko slabiji nego obično, tako da je na godišnjoj razini stopa zaposlenosti do trećeg kvartala 2009. smanjena za 2,7 postotnih bodova.

Od drugog kvartala nadalje 2009. godina neosporno je donijela smanjivanje ukupne zaposlenosti i prekinula dugoročni trend rasta.

Grafikon 2: Stopa zaposlenosti 15-64 prema podacima Ankete o radnoj snazi, prvi kvartal 2007.-treći kvartal 2009.

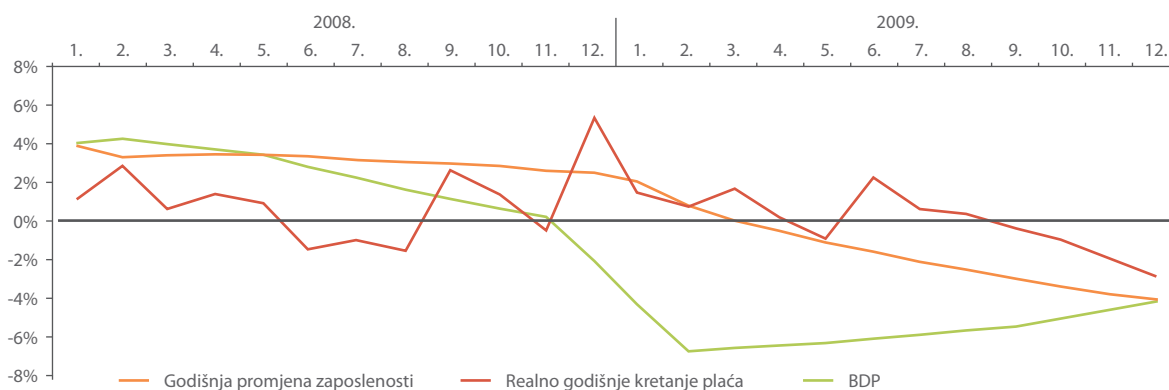

Izvor: Anketa o radnoj snazi. Priopćenja DZS-a, *Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj*

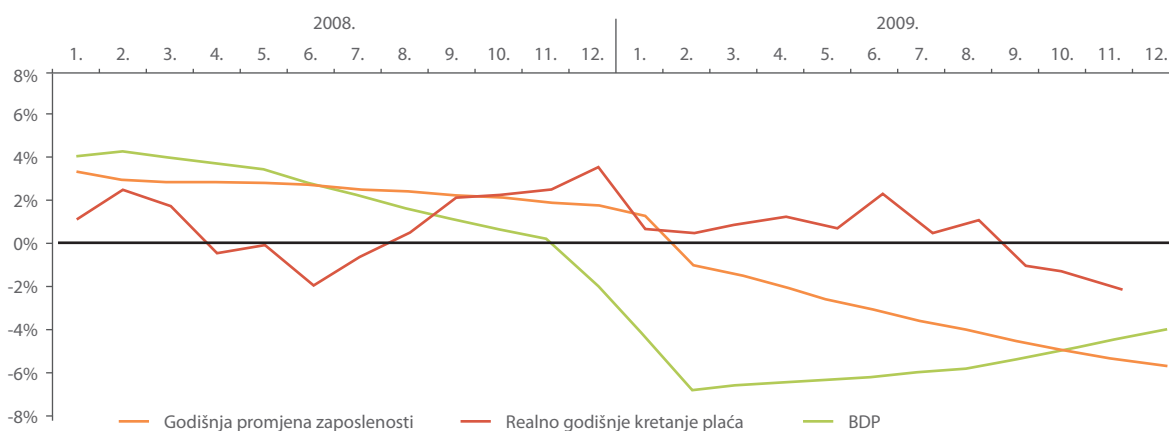
2. Obrazac prilagodbe tržišta rada: zaposlenost i plaće

Kroz 2008. godinu zaposlenost je na godišnjoj razini (grafikon 3a i 3b) nastavila rasti i nakon značajnog usporavanja rasta BDP-a u drugoj polovici godine. BDP u prvoj polovici 2009. smanjio se je za 6,3-6,7% u odnosu na prošlu godinu, te u prvom kvartalu dolazi do značajnijeg usporavanja rasta zaposlenosti u odnosu na prethodnu godinu, da bi od ožujka broj zaposlenih na godišnjoj razini počeo opadati¹. U listopadu 2009. administrativno je evidentirano 3,4% odnosno 52 836 manje zaposlenih osoba nego godinu prije. U vrijeme krize pad razine zaposlenosti obično se razvija neko vrijeme nakon što dođe do pada razine BDP-a, pa tako i ovom prilikom gdje pad zaposlenosti sustiže pad BDP-a tek krajem godine. Usprkos snažnoj kontrakciji BDP-a u prvom kvartalu broj zaposlenih još je neznatno rastao. U drugom kvartalu za svaki bod pada BDP-a, formalna zaposlenost se

Grafikon 3a: Relativna godišnja promjena zaposlenosti, bruto plaća i BDP-a, 2008.-2009.

Grafikon 3b: Desezonirano kretanje zaposlenosti i bruto plaća 2008.-2009.

Korištene su prve objavljene tromjesečne procjene BDP-a, na mjesečnoj razini aproksimirane linearnom interpolacijom.

Izvori: Priopćenja DZS-a, *Zaposlenost prema djelatnostima*, *Prosječne mjesečne bruto plaće zaposlenih i Procjena tromjesečnog obračuna bruto domaćeg proizvoda*

¹ Desezonirani podaci koji responzivnije ukazuju na dinamiku promjene (grafikon 3b) ukazuju da se je trend pada nezaposlenosti manifestirao već u veljači 2009., nešto brže nego što to prikazuju kretanja na godišnjoj razini.

na godišnjoj razini smanjila 0,17%, a u trećem za 0,44% (tablica 3), a u četvrtom čak 0,86%. Iako je u prvih pola godine utjecaj krize na razinu zaposlenosti bio skroman, sudeći po značajnijem smanjivanju zaposlenosti u trećem kvartalu, trajanjem krize dolazi do veće prilagodbe razine zaposlenosti koja se razmjerima približava padu BDP-a.

Drugi mehanizam prilagodbe temelji se na razini plaća odnosno cijene rada. S te strane, realno kretanje bruto plaća ne pokazuje konzistentnu elastičnost u odnosu na kretanje BDP-a. Realni rast plaća značajno se usporio od kraja 2007. godine kada je i rast BDP-a bio značajnije usporen, te je vidljiv utjecaj naftnog šoka² i porast uslijed uvođenja Zakona o minimalnim plaćama u srpnju 2008., kojim je definirana minimalna bruto plaća u iznosu od 39% prosječne plaće odnosno 2747 kn³. No u dosadašnjem razdoblju financijske krize i recesije jasan obrazac smanjivanja vidljiv je tek u posljednjoj trećini godine. U travnju 2009. Vladinom je odlukom došlo do smanjenja plaća u većem dijelu javnog sektora (obrazovanju, zdravstvu i upravi) za 3,1-5,2%, čime je njihova realna razina dovedena uglavnom na prošlogodišnju razinu (tablica 5), ali je u suprotnu stranu djelovalo godišnje utvrđivanje minimalne plaće u svibnju 2009., koja je povišena za 2,4% na 2814 kn⁴. Uslijed svega ovoga, u drugom i trećem kvartalu godišnji realni rast bruto plaća uglavnom je ostao blago pozitivan. Međutim, od srpnja se prosječne bruto plaće na godišnjoj razini postojano smanjuju, te su do prosinca bile 2.9% niže nego u godini prije⁵.

Tablica 1: Osnovni kvartalni pokazatelji tržišta rada i gospodarskog rasta, 2007.-2009.

	2007.				2008.				2009.		
	I. – III.	IV. – VI.	VII. – IX.	X. – XII.	I. – III.	IV. – VI.	VII. – IX.	X. – XII.	I. – III.	IV. – VI.	VII. – IX.
Kretanje BDP-a	7,0%	6,7%	4,8%	3,5%	4,3%	3,4%	1,6%	0,2%	-6,7%	-6,3%	-5,7%
Realni rast bruto plaća	4,6%	3,5%	3,6%	1,5%	1,5%	0,2%	0,0%	2,1%	1,2%	0,5%	0,2%
Realni rast neto plaća	3,6%	2,5%	2,4%	0,5%	0,3%	-0,3%	0,6%	2,8%	1,8%	1,1%	-2,9%**
Administrativni broj zaposlenih (tisuće)*	1444	1485	1508	1489	1496	1535	1555	1529	1510	1518	1522
Anketni broj zaposlenih (tisuće)	1563	1609	1661	1625	1591	1638	1681	1633	1608	1611	1608
Anketna stopa zaposlenosti	55,2	56,7	58,8	57,4	56	57,6	59,7	57,8	56,5	56,5	57,0
Anketna stopa nezaposlenosti	11,2	9,1	8,4	9,7	10	7,9	7	8,7	9,4	8,9	8,7
Administrativna stopa nezaposlenosti	17,0	15,1	14,0	14,5	14,8	13,2	12,4	13,3	14,8	14,4	14,3

*Ovdje prikazan broj zaposlenih temelji se na privremenim rezultatima RAD-1 istraživanja o osobama zaposlenim u pravnim osobama, koji su u pravilu 2-3% (odnosno 25-40 000) niži od konačnih za to razdoblje.

**Uključuje krizni porez

Izvori: Priopćenja DZS-a, *Zaposlenost prema djelatnostima, Prosječne mjesečne bruto plaće zaposlenih, Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj i Procjena tromjesečnog obračuna bruto domaćeg proizvoda*

² Rast cijena uslijed naftne krize od lipnja do kolovoza 2008. smanjio je realnu vrijednost plaća u tom razdoblju (a doprinio anualiziranom rastu za 6.-8.2009. god.).

³ Do tada minimalna plaća nije bila definirana, ali je minimalni iznos doprinosa bio temeljen na 35% prosječne plaće.

⁴ Zakon o minimalnim plaćama određuje povećanje razine minimalne plaće u odnosu na prosječnu plaću za vrijednost realnog rasta BDP-a u protekloj godini. S obzirom da je u 2008. godini hrvatski BDP bio pozitivan, minimalna plaća se približila prosječnoj, čime su troškovi rada povećani, posebno u sektorima niske produktivnosti rada.

⁵ Grafikon sa sezonskim podacima prikazan u prilogu ukazuje na gotovo identične trendove.

Smanjenje razine bruto plaće tek je u zanemarivoj mjeri bilo uzrokovano smanjenjem broja radnih sati zaposlenih. Broj plaćenih radnih sati u pravnim osobama se smanjio sa 2074 u 2008. na 2059 u 2009. godini. Imajući na umu da je 2008. bila prestupna godina, broj se radnih sati smanjio za tek oko 0,4%, poglavito u prvom i trećem kvartalu godine.

Na strani razine osobnih primanja i mogućnosti privatne potrošnje važno je razmotriti i kretanje neto isplaćenih plaća. Od sredine 2008. godine realni rast neto plaća na godišnjoj razini bio je nešto viši od onog bruto plaća, prvenstveno uslijed povećanja neoporezivog osobnog odbitka koji čini temelj izračuna poreznih razreda za 12,5%, s 1600 na 1800 kn. Godišnji efekt ovih olakšica je prestao upravo u vrijeme uvođenja posebnog kriznog poreza od srpnja 2009⁶, što je zajedno dovelo do godišnjeg smanjenja realnih neto plaća za 2,9% u trećem kvartalu. U posljednjem kvartalu pad isplaćenih neto plaća u pravnim osobama dosegao je 4,7% u odnosu na prethodnu godinu.

Iako kasnije i u manjem razmjeru od prilagodbe zaposlenosti, došlo je do određene prilagodbe na krizu u vidu smanjivanja razine bruto plaća koja se intenzivira prema kraju godine, a koncentrirana je u pojedinim djelatnostima u javnom i privatnom sektoru (usp. tablica 5). Kod raspoloživog dohotka u vidu neto plaća prosječan godišnji pad dogodio se u drugoj polovici godine i bio je značajno izraženiji, prvenstveno radi efekta posebnog "kriznog" poreza.

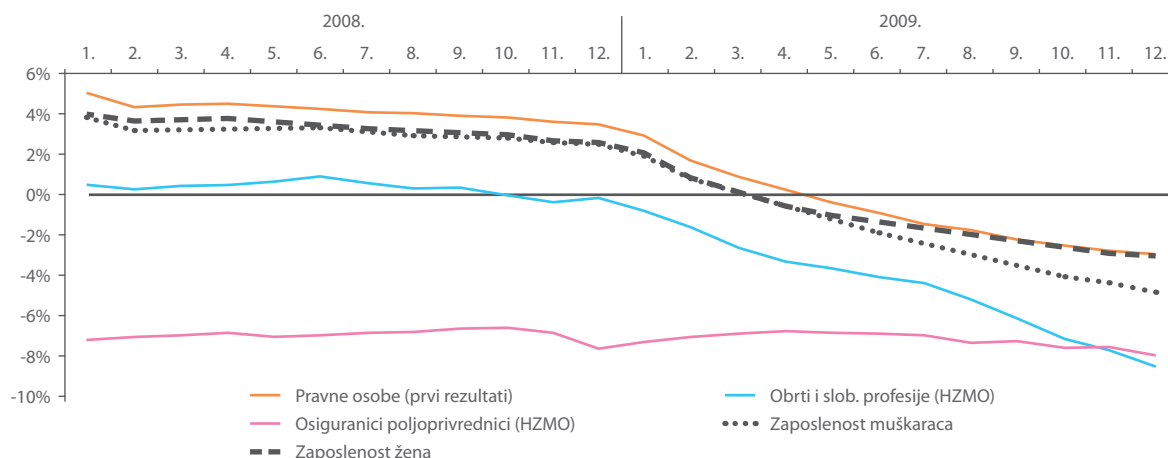
⁶ Sam krizni porez umanjio je u prosjeku neto plaće za 2,8%, ali obzirom na njegov progresivni karakter, on je u značajno većoj mjeri (4%) umanjio primanja zaposlenih s plaćom većom od 6 000 kuna, a nije utjecao na primanja socijalno najosjetljivijeg dijela stanovništva s primanjima ispod 3000 kn, čime je uz prosjek smanjena i disperzija plaća.

3. Prilagodba po sektorima vlasništva i oblicima zaposlenosti

Gdje se dogodio pad zaposlenosti? Ukoliko je došlo do prelijevanja iz formalnog u neformalni sektor, razlika između administrativno i anketno mjenenog broja zaposlenih bila bi u porastu. Anketni broj zaposlenih doista nadilazi broj zaposlenih za 98-153 tisuće⁷, ovisno o kvartalu, ali do jeseni 2009. godine nije vidljivo povećanje ove razlike u razmjerima koje ne bi mogli očekivati uslijed standardne pogreške anketnog istraživanja. U prva tri kvartala 2009. godine slični su ishodi vidljivi i usporedbom godišnjeg kretanja administrativno i anketno mjerene razine zaposlenosti (tablice 3 i 4). Ipak, postoji naznaka većeg pada u anketno mjerenoj nezaposlenosti u drugom kvartalu, što bi značilo da za sada ne postoji tendencija prebacivanja zaposlenosti u neformalni sektor.

Poslodavci u sektoru obrta imaju manji kapacitet podnošenja krize te veću mogućnost informalizacije rada svojih zaposlenih, zbog čega se može očekivati veći pad evidentirane zaposlenosti u tom sektoru (grafikon 4 i tablica 3). Dok se je godišnji porast broja zaposlenih u pravnim osobama 2008. godini kretao između 5,1% i 3,5%, broj registriranih zaposlenih osoba u obrtu i slobodnim profesijama i tijekom čitave 2008. godine gotovo da nije rastao. Kroz 2009. oba su sektora doživjela sličan trend pada tako da je u prosincu broj zaposlenih u pravnim osobama bio manji za 3,5%, a u obrtima za 8,5% nego godinu dana prije⁸.

Grafikon 4: Godišnja promjena zaposlenosti po spolu i tipu poslovnog subjekta, 2008.-2009.

Izvor: Priopćenja DZS-a, *Zaposlenost prema djelatnostima*.

U skladu s time, u prva tri kvartala 2009. Anketa o radnoj snazi bilježi značajnu godišnju kontrakciju broja poslodavaca. S obzirom da je istovremeno u prvoj polovici 2009. došlo do umjerenog povećanja broja samozaposlenih, moguće je da su neki poslodavci prestali zapošljavati radnike i nastavili raditi samostalno, ali i da je određen dio osoba koje su izgubile posao prešle u samozaposlenost radi osiguravanja egzistencije. Na tragu potonje opservacije nalazi se i opažanje da je u prva dva tromjesečja (ali ne i trećem) došlo i do porasta broja ekonomski angažiranih pomažućih članova obitelji, nakon desetljeća postojanog smanjivanja njihovog udjela, ali s obzirom da je u pitanju slabo zastupljen oblik zaposlenosti, procjene ARS-a su nepouzdanе.

⁷ Do ove razlike prvenstveno dolazi uslijed nepotpunog obuhvata privremenim rezultatima RAD-1 istraživanja te zbog velikog broja individualnih poljoprivrednika koji nisu registrirani pri HZMO-u. U proteklih nekoliko godina, Anketa o radnoj snazi ustanovila bi kako oko 2,5% zaposlenih radi u neformalnom sektoru, oko 2,5% kao pomažući radnici u obiteljskom poduzeću ili imanju, a oko 1% zaposlenika nije prijavljeno na HZZO ili HZMO. Za analizu učinka krize na zastupljenost ovakvih oblika zaposlenosti morat će se pričekati dostupnost cjelovitih podataka ARS-a za 2009. godinu.

⁸ Trend smanjivanja broja registriranih osiguranika poljoprivrednika je dugoročan i stabilan, nevezano uz trenutnu krizu.

Tablica 2: Kvartalno kretanje broja zaposlenih po sektoru vlasništva i položaju u zaposlenju prema Anketi o radnoj snazi (u tisućama) i godišnja promjena u prva tri kvartala 2009.

	2008.				2009.			Godišnja promjena		
	I.-III.	IV.-VI.	VII.-IX.	X.-XII.	I.-III.	IV.-VI.	VII.-IX.	prvi kvartal	drugi kvartal	treći kvartal
Poslodavci	87	94	91	76	75	78	82	-13,8%	-17,0%	-9,9%
Samozaposleni bez zaposlenika	205	228	248	239	230	234	232	12,2%	2,6%	-6,5%
Pomažući članovi	30	39	42	31	35	42	36	16,7%	7,7%	-14,3%
Privatni sektor – zaposlenici	784	792	815	811	791	775	797	0,9%	-2,1%	-2,2%
Državni sektor – zaposlenici	484	484	484	476	477	482	461	-1,4%	-0,4%	-4,8%

Izvor: Anketa o radnoj snazi. Priopćenja DZS-a, *Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj*

U proteklom desetljeću anketno mjeren broj zaposlenih u državnom sektoru prosječno se godišnje smanjivao za oko 4% (pa tako za 4,4% i u 2008.). Ovo nije posljedica smanjivanja broja radnih mjesta u javnim službama (broj zaposlenih u sektorima zdravstva i obrazovanja postojano raste, a u upravi se održava), već dugog trenda privatizacije uslijed kojeg se iz godine u godinu prelaskom u privatni sektor smanjuje broj zaposlenika u državnom sektoru. Analogno tome, broj zaposlenih u privatnom sektoru postojano godinama raste.

Tekuća godina pokazuje različito kretanje. U prvom kvartalu došlo je do smanjivanja rasta, a u drugom i trećem do pada broja zaposlenih u privatnom sektoru. U državnom se sektoru u prvom polugodištu nazire zaustavljajuće pada broja zaposlenika, ali je u trećem nastavljeno dinamikom srodnom onoj iz prethodnih godina. Dakle temeljem ovog izvora nije moguće za sada ni potvrditi niti opovrgnuti popularnu predodžbu kako je u vrijeme krize sigurnost zaposlenosti u državnom sektoru veća, a privatizacija usporena.

Tablica 3: Godišnja promjena broja zaposlenih prema tipu poslovnog subjekta i spolu, kvartalno.

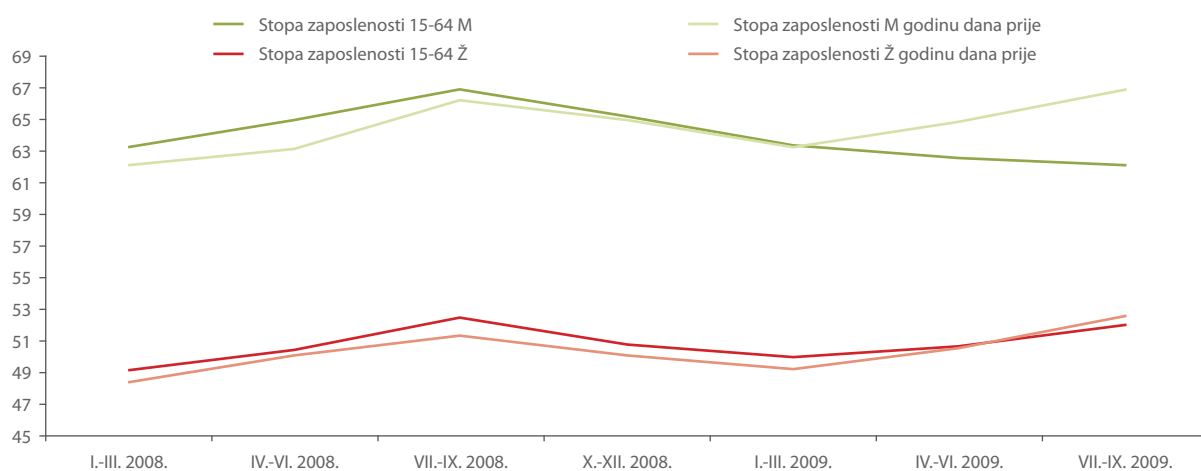
	2008.				2009.		
	I. – III.	IV. – VI.	VII. – IX.	X. – XII.	I. – III.	IV. – VI.	VII. – IX.
Godišnja promjena broja zaposlenih	3,6%	3,4%	3,1%	2,7%	1,0%	-1,1%	-2,6%
Promjena zaposlenosti po bodu promjene BDP-a	0,83	1,00	1,92	13,47	-0,14	0,17	0,44
Godišnja promjena broja zaposlenih u pravnim osobama	4,7%	4,4%	4,0%	3,7%	1,8%	-0,3%	-1,8%
Godišnja promjena broja zaposlenih u obrtima	0,4%	0,7%	0,4%	-0,2%	-1,7%	-3,7%	-5,3%
Godišnja promjena broja zaposlenih muškaraca	3,4%	3,2%	3,0%	2,7%	0,9%	-1,2%	-3,0%
Godišnja promjena broja zaposlenih žena	5,1%	4,9%	4,6%	4,2%	2,2%	0,1%	-1,1%

Izvor: Priopćenja DZS-a, *Zaposlenost prema djelatnostima*.

4. Koje su skupine pogođene krizom?

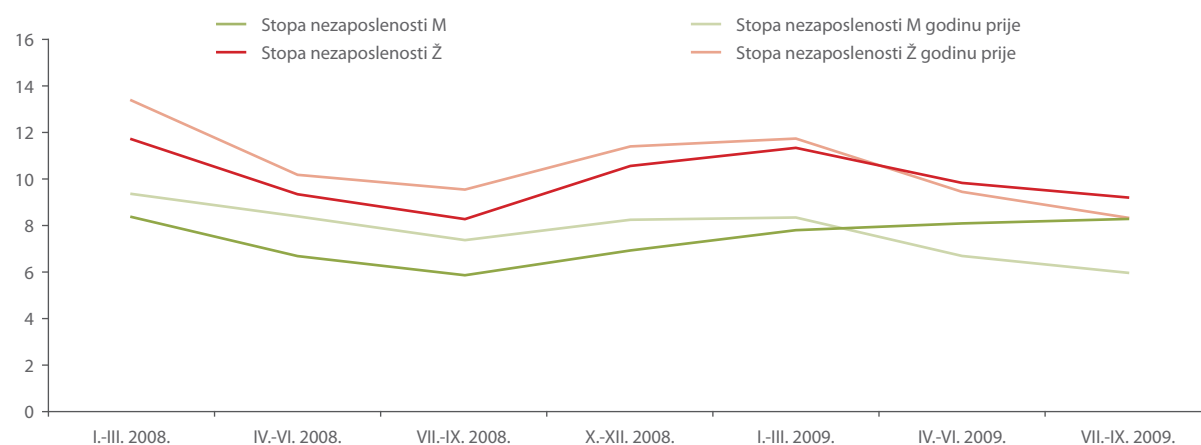
Položaj muškaraca i žena na tržištu rada nije jednak, pa nije jednak ni utjecaj krize. Iako rodne razlike u trendovima nisu izrazito izražene (istočkane linije u grafikonu 4), kroz prva tri kvartala 2008. godine, administrativno mjerena zaposlenost žena rasla je nešto brže, a od drugog kvartala 2009. smanjivala se značajno sporije od one muškaraca (usp. tablica 3).

Grafikon 5: Kretanje stope zaposlenosti po spolu, prema podacima Ankete o radnoj snazi, prvi kvartal 2007.-drugi kvartal 2009.

Izvor: Anкета o radnoj snazi. Priopćenja DZS-a, *Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj*

Grafikon 6: Kretanje stope nezaposlenosti po spolu, prema podacima Ankete o radnoj snazi, prvi kvartal 2007.- drugi kvartal 2009.

Izvor: Anкета o radnoj snazi. Priopćenja DZS-a, *Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj*

Sličnu sliku pružaju i podaci Ankete o radnoj snazi (grafikoni 5 i 6). Stopa zaposlenosti muškaraca postojano je veća od one žena, ali je od druge polovice 2008. godine godišnje povećanje vidljivo jedino kod žena. Između prvog i trećeg kvartala 2009. godine stopa zaposlenosti porasla je samo kod žena i to u razmjeru kao i prethodne godine, dok se nastavila smanjivati kod muškaraca.

Ovu sliku zrcali kretanje stope nezaposlenosti koja je u trećem kvartalu 2008. bila najniža otkad se mjeri Anketom o radnoj snazi, ali recentno bilježi pogoršanje. Atipično, stopa nezaposlenosti muškaraca u drugom i trećem kvartalu 2009. godine nije se smanjila, tako da se rodni jaz u stopi nezaposlenosti smanjio s 4,0% na 0,9%. U trećem je kvartalu na godišnjoj razini stopa nezaposlenosti među muškarcima porasla za 40,7%, a žena tek 10,8%. No takve promjene nisu rijetke u razdobljima krize, kada su najviše pogođene grane privrede u kojima pretežito rade muškarci, poput industrije i građevinarstva, a pošteđene javne službe u kojima većinom rade žene.

Tablica 4: Kvartalne stope zaposlenosti i nezaposlenosti prema spolu i dobnim skupinama. prema Anketi o radnoj snazi. Godišnja promjena u prva tri kvartala 2009.

	2008.				2009.			Godišnja promjena		
	I.-III.	IV.-VI.	VII- IX.	X.-XII.	I.-III.	IV.-VI.	VII- IX.	prvi kvartal	drugi kvartal	treći kvartal
Stopa aktivnosti										
Opća (15-64)	62,3	62,7	64,3	63,5	62,6	62,2	62,6	0,5%	-0,8%	-2,6%
Muškarci (15-64)	69,1	69,6	71,0	70,2	68,7	68,2	67,8	-0,6%	-2,0%	-4,5%
Žene (15-64)	55,8	55,9	57,6	57,1	56,7	56,4	57,6	1,6%	0,9%	0,0%
Dobna skupina 15-24	34,2	32,8	35,8	35,9	33,1	33,6	36,1	-3,2%	2,4%	0,8%
Dobna skupina 25-49	83,8	84,0	85,1	84,1	83,2	83,2	83,1	-0,7%	-1,0%	-2,4%
Dobna skupina 50-64	48,5	50,5	52,0	51,0	51,1	51,1	51,6	5,4%	1,2%	-0,8%
Stopa zaposlenosti										
Opća (15-64)	56,0	57,6	59,7	57,8	56,5	56,5	57,0	0,9%	-1,9%	-4,5%
Muškarci (15-64)	63,1	64,9	66,8	65,2	63,2	62,5	62,0	0,2%	-3,7%	-7,2%
Žene (15-64)	49,1	50,5	52,6	50,7	50,0	50,7	52,2	1,8%	0,4%	-0,8%
Dobna skupina 15-24	25,7	26,3	28,6	27,8	24,4	25,6	27,3	-5,1%	-2,7%	-4,5%
Dobna skupina 25-49	76,3	77,9	80,1	77,8	76,3	76,5	76,5	0,0%	-1,8%	-4,5%
Dobna skupina 50-64	45,0	47,7	49,3	47,4	47,5	48,0	48,9	5,6%	0,6%	-0,8%
Stopa nezaposlenosti										
Opća (15-64)	10,0	7,9	7,0	8,7	9,4	8,9	8,7	-6,0%	12,7%	24,3%
Muškarci (15-64)	8,4	6,7	5,9	7,0	7,8	8,1	8,3	-7,1%	20,9%	40,7%
Žene (15-64)	11,8	9,4	8,3	10,6	11,4	9,8	9,2	-3,4%	4,3%	10,8%
Dobna skupina 15-24	25,1	20,0	20,2	22,6	26,4	23,7	24,4	5,2%	18,5%	20,8%
Dobna skupina 25-49	9,0	7,2	5,8	7,5	8,4	8,1	8,0	-6,7%	12,5%	37,9%
Dobna skupina 50-64	7,2	5,6	5,2	7,2	6,9	6,0	5,1	-4,2%	7,1%	-1,9%

Izvor: Anketa o radnoj snazi. Priopćenja DZS-a, *Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj*

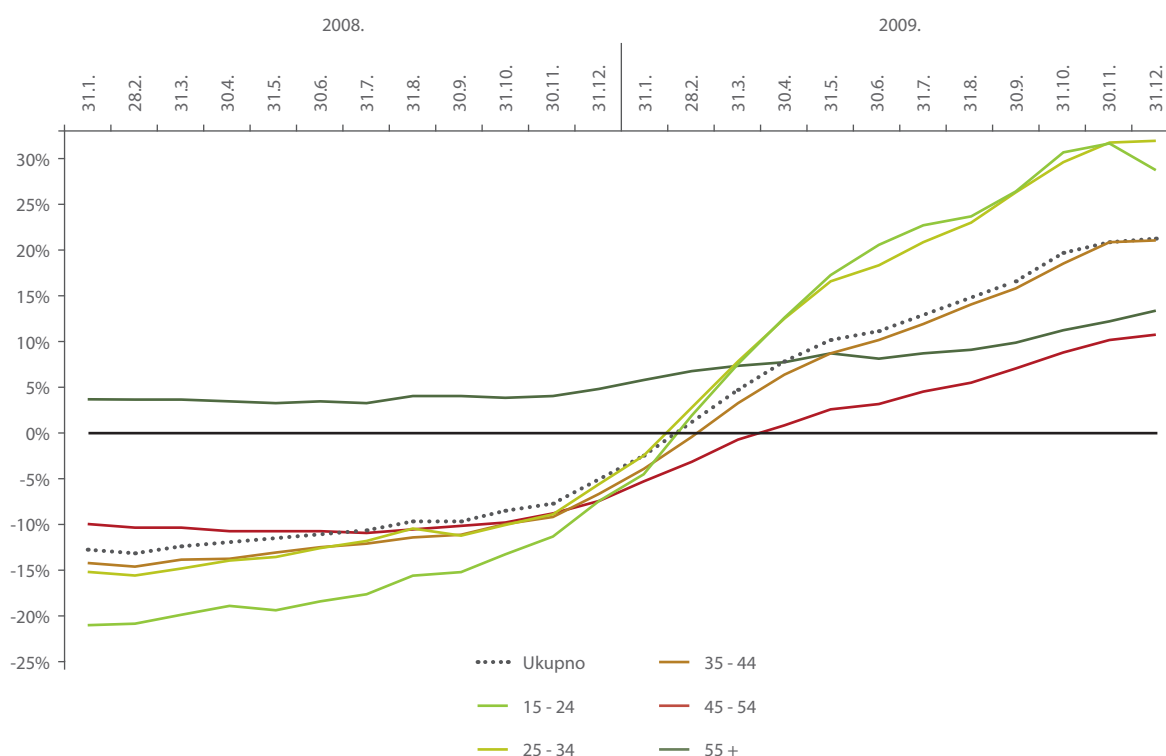
U vrijeme krize u ženskoj se populaciji često umjesto povećanja nezaposlenosti smanjuje radna aktivnost uslijed povlačenja s tržišta rada (tablica 4). No u prva tri kvartala 2009. godine tek je zaustavljen trend rasta stope aktivnosti žena u odnosu na prethodnu godinu. U istom razdoblju, usprkos velikom godišnjem povećanju stope nezaposlenosti kod muškaraca, dio ih se (privremeno ili trajno) povukao i s tržišta rada uslijed čega je na godišnjoj razini do trećeg kvartala i stopa njihove aktivnosti procijenjena nižom za čak 4,5%.

Dob i količina radnog iskustva u značajnoj mjeri određuju izgleda na tržištu rada. I u razdoblju prosperiteta mlade osobe bez radnog iskustva u Hrvatskoj suočavaju se sa značajnim problemima pri nalaženju posla. No u recentnom nastupu krize, prema podacima Ankete o radnoj snazi, stopa zaposlenosti mladih tek je nastavila dugogodišnji trend smanjivanja. Naime, participacija dobne skupine 15-24 se godinama smanjivala zbog povećanja participacije u visokom obrazovanju. Postoji mogućnost da je kriza smanjila kapacitete nastavka školovanja kod dijela mladih koji su tako "pogurani" na tržište rada. To će biti vidljivo u podacima Ankete o radnoj snazi iz posljednjeg kvartala 2009., nakon upisa u nove školske/studijske godine. Ukoliko je nastupila povećana radna aktivacija mladih, ona ne dolazi u pravi čas. Porast nezaposlenosti je, kao i u vrijeme krize na hrvatskom tržištu rada desetljeće ranije, u prva dva kvartala 2009. najsnažnije pogodio mlade.

Podaci Ankete o radnoj snazi pokazuju i da su substantivne promjene nakon prvog kvartala pogodile inače najotporniji središnji radni kontingent, s obzirom da nije došlo do uobičajenog sezonskog smanjenja nezaposlenosti. Iako u prva dva kvartala nešto zaštićeniji od mladih, u trećem kvartalu godišnje povećanje nezaposlenosti najveće je u ovoj skupini. Većina pada zaposlenosti, rasta nezaposlenosti, ali i izlazaka iz tržišta rada u drugom kvartalu 2009. dogodila se upravo u dobnoj skupini 25-49.

U starijem radnom kontingentu u prva tri kvartala 2009. obustavljen je dugoročni trend polaganog porasta stope zaposlenosti i aktivnosti, dok promjena nezaposlenosti ne iskazuje jasan trend.

Grafikon 7: Godišnja promjena broja nezaposlenih u evidenciji Hrvatskog zavoda za zapošljavanje. Prikaz po dobnim skupinama.

Međutim ovako široko definirane dobne skupine prikrivaju detaljniju dinamiku na tržištu rada. Nju u slučaju nezaposlenosti možemo pratiti kroz godišnje promjene u broju registriranih nezaposlenih po dobnim skupinama. Dobne kohorte čiji se broj u evidenciji HZZ-a najviše smanjivao u 2008. godini najbrže je i rastao u 2009. godini, što može ukazivati na princip "last in, first out", gdje su osobe koje su nedavno stekle posao najizloženiji njegovom gubitku.

U 2008. godini najbrže se smanjivao broj nezaposlenih u dobi 15-24 godina, dok je za osobe u dobi od 25-54 godine on imao sličnu godišnju dinamiku smanjivanja od 10 do 15%. Kao i prethodnih godina, broj registriranih nezaposlenih osoba starijih od 55 godina jedini je pokazivao trend rasta. No s krizom u 2009. godini došlo je do značajne promjene. Očekivano, smanjivanje broja nezaposlenih mlađih od 25 ranije se počelo usporavati i njihova je nezaposlenost do ljeta bila u brzom porastu, što kazuju i podaci ARS-a. Ali došlo je do značajnih razlika između ostalih dobnih skupina. Nezaposlenost u kohorti 25-34 od siječnja na godišnjoj razini raste jednako brzo kao i među mlađima od 25 godina i do prosinca 2009. godine se na godišnjoj razini povećala za 32,2%. U dobnj skupini 35-44 rast nezaposlenosti je značajno umjereniji i do rujna 2009. je dosegao broj za 21,4% viši nego godinu prije, dok se je u populaciji u dobi od 45 do 54 broj nezaposlenih povećao tek za 10,9%. Trend porasta broja nezaposlenih starijih od 55 godina najmanje je reagirao na krizu i tek se blago promijenio nagore.

Dakle, kada je u pitanju nezaposlenost, kriza je najsnažnije pogodila mlađu populaciju, u dobi do 35 godina, dok je porast nezaposlenosti među osobama starijim od 45 godina umjeren (iako podaci HZZ-a ne kazuju ništa o povlačenju u neaktivnost). Najveći je porast nezaposlenosti među osobama na početku ili u relativno ranoj fazi svoje karijere, koje se često još mogu osloniti na potporu roditeljske generacije (koja trenutno nije u toj mjeri zahvaćena krizom). Međutim, ovakva situacija može značajno odgoditi ili otežati njihovo stambeno osamostaljivanje, zasnivanje obitelji, otplatu preuzetih kredita i sl.

U slučaju da je kriza prvenstveno pogodila periferiju tržišta rada, gubitak radnih mjesta bi u prvom redu zahvatio slabije obrazovane osobe s manje ljudskog kapitala. No prema podacima HZZ-a, povećanje relativnog priljeva u nezaposlenosti osoba s radnim iskustvom, kroz 2009. godinu, u vrlo je sličnom razmjeru pogodilo sve obrazovne skupine (kao što je bio slučaj i sa smanjivanjem priljeva u nezaposlenost kroz prethodnih nekoliko godina). No to ne znači da je rizik gubitka posla jednak bez obzira na razinu obrazovanja, već samo da se relativno gledano taj rizik nije promijenio. I kroz čitavu 2009. godinu je tek 9,6% od osoba koje su ušle u nezaposlenost s prethodnim radnim iskustvom imalo tercijarno obrazovanje, što ovu skupinu čini i dalje značajno manje izloženom riziku nezaposlenosti od ostalih.

Tablica 5: Novoprijavljene osobe s prethodnim radnim iskustvom. Trenutni broj i trendovi za pojedine razine obrazovanja.

	Ukupno	S osnovnom školom ili manje	Trogodišnja srednja škola	Četverogodišnja srednja škola	Stručni studij, prvi stupanj	Sveučilišni studij i više
Ukupan broj novoprijavljenih tijekom 2009. godine	224691	51068	86753	65154	10228	11448
Godišnja promjena 2007.	91,3%	95,0%	88,5%	92,3%	94,0%	89,4%
Godišnja promjena 2008.	99,9%	98,2%	97,7%	100,2%	102,3%	97,4%
Godišnja promjena 2009.	141,6%	136,7%	143,5%	143,2%	137,6%	145,5%

Izvor: publicirane statistike Hrvatskog zavoda za zapošljavanje

Među novoprijavljenim osobama koje tek ulaze na tržište rada bez radnog iskustva, došlo je do najvećeg porasta broja visokoobrazovanih. Kroz 2009. godinu, broj novoprijavljenih sa stručnim studijem je povećan za 29,4%, a onih sa sveučilišnim za 22,8%, u odnosu na godinu prije. U povoljnijim uvjetima kakvi su vladali proteklih godina značajan dio njih ne bi se ni prijavio na HZZ. Nije zamijećen značajniji porast ulaska osoba sa srednjim obrazovanjem u odnosu na proteklu godinu, što pruža naznaku da do sada nije došlo do masovnijeg odustajanja od studija uslijed krize.

I podaci HZZ-a o razlozima prestanka ranog odnosa indiciraju da kriza ne pogađa isključivo periferne oblike zaposlenosti. Priljev nezaposlenosti uslijed isteka ugovora na određeno u 2009. godini se povećao za oko 26% u odnosu na prošlu godinu, ali se broj novopristiglih nezaposlenih uslijed smanjenog opsega posla, koji su prethodno bili zaposleni na neodređeno, povećao za čak 104%. U apsolutnim brojkama, 2008. godine, istekao je ugovor 92 488 osoba (46,2% od svih ulazaka), a u 2009. 116 228 ugovora (43,0% od ulazaka), dok se broj ulaza u nezaposlenost osoba prethodno zaposlenih na neodređeno udvostručio s 35 009 (17,5%) na 71 562 (26,4%). Umjereniji rast broja isteka ugovora na određeno može biti povezan i s manjim brojem takvih sklopljenih ugovora od početka krize. No kao što podaci o dobi nezaposlenih kazuju, nije svaki zaposlenik s ugovorom na neodređeno bio jednako (ne)siguran. Poslodavcu je značajno jeftinije financijski, ali i lakše s osobne strane, otkazati posao mladom, nedavno zaposlenom, nego nekome tko s njime u istoj tvrtki radi već, npr. dvadesetak godina.

5. Pogođena područja djelatnosti

Administrativni podaci o kretanju zaposlenih u pravnim osobama prema sektoru djelatnosti, temeljeni na privremenim rezultatima redovnog istraživanja RAD-1, pružaju ažurnu sliku područja djelatnosti u kojima se smanjenje zaposlenosti dogodilo. U usporedbi s godinom ranije, u prosincu 2009., najznačajnije su pogođene ugostiteljstvo i turizam, prerađivačka industrija te građevinarstvo, koji zajedno čine oko 30% zaposlenosti u pravnim osobama (i 46% zaposlenosti u sektoru obrta). Smanjenje broja zaposlenih umjereno je u trgovini i prijevozu te većini poslovnih usluga, a nezamjetno u djelatnostima gdje dominira javni sektor.

I godišnji pad prosječnih plaća je ponajviše koncentriran u pojedinim sektorima, većinom onima koji su pretežno u privatnom vlasništvu (informacije i komunikacije, poljoprivreda, financijske i administrativne djelatnosti te građevinarstvo). Međutim, ti sektori nisu bili ni više ni manje pošteđeni od gubitka radnih mjesta. Na godišnjoj razini u zdravstvu, školstvu održana je i razina plaća i radnih mjesta u odnosu na prethodnu godinu, dok je do pada plaća došlo tek u javnoj upravi i obrani. Ukupno, vidljive su na djelu i strategija adaptacije broja radnih mjesta i ona smanjivanja plaća, ali obje dominantno djeluju u privatnom sektoru i ne djeluju kao *tradeoff* (prisutnost jedne ne umanjuje vjerojatnost druge).

Tablica 6: Godišnja promjena broja zaposlenih i kretanje plaća po sektorima NKD-a. Zaposleni u pravnim osobama (područja djelatnosti s više od 10000 zaposlenih)

	12/2009.	U odnosu na 12./2008.*	Realni rast plaća 11./2009. 11./2008.	Prosječna bruto plaća 1-11/2009.
Ukupno	1185995	95,1%	-2,0%	
F Građevinarstvo	97503	89,5%	-5,3%	5725
C Prerađivačka industrija	222504	91,9%	-1,7%	6603
I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	41717	92,3%	+0,3%	6483
J Informacije i komunikacije	29864	93,8%	-8,8%	11191
G Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikala	209477	94,0%	-1,1%	6511
S Ostale uslužne djelatnosti	14456	95,3%	-0,8%	7892
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	25270	95,7%	-7,8%	6511
H Prijevoz i skladištenje	65347	95,7%	-0,4%	8602
N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	31073	95,7%	-4,1%	5001
M Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	51655	95,9%	-3,0%	11195
E Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda; gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	21390	98,2%	-3,5%	7389
D Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	16673	98,7%	+6,6%	9906
O Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	105293	99,1%	-5,6%	8766
K Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	37098	99,9%	-5,2%	11525
Q Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	80079	99,9%	-0,6%	9006
R Umjetnost, zabava i rekreacija	20086	101,1%	+2,2%	8261
P Obrazovanje	103303	101,3%	+0,4%	7665

Napomena: Zbog promjene korištene Nacionalne klasifikacije djelatnosti, godišnja usporedba se temelji na privremenom iskazu trenutnog broja zaposlenih naspram konačno ustanovljenog broja za isti mjesec protekle godine. S obzirom da privremeni podaci redovno iskazuju 2-3% manje zaposlenih od konačnih, značajan dio prikazanog pada je artefakt tako učinjene usporedbe. Usporedba s privremenim podacima iz veljače 2009., kojom je prevladan ovaj problem, ukazala je tek nešto manje smanjenje od gore prikazanog.

Izvori: Priopćenja DZS-a, *Zaposlenost prema djelatnostima i Prosječne mjesečne bruto plaće zaposlenih*

6. Zaključci i preporuke

S obzirom na inicijalno postavljena pitanja, ovaj pregled pružio je naredne nalaze:

- 1) Slika o kretanju zaposlenosti je gotovo identična, bez obzira na korištene izvore i tehnike. Ona ukazuje na značajan pad zaposlenosti na godišnjoj razini koji se ubrzao u trećem kvartalu, dok je smanjivanje radnih mjesta u četvrtom kvartalu bilo snažnije nego prethodnih godina. U predstojećem prvom kvartalu 2010., na hrvatskom je tržištu rada uobičajeno sezonski najniži broj zaposlenih i najviša nezaposlenost, što će se ove godine zbog utjecaja krize, najvjerojatnije manifestirati još akutnije kroz značajniji apsolutni pad broja zaposlenih. Broj radnih mjesta sporije se smanjuje od BDP-a, ali s trajanjem krize intenzitet pada zaposlenosti približava se intenzitetu pada BDP-a.
- 2) Prilagodba tržišta rada se prvenstveno dogodila kroz smanjivanje broja radnih mjesta, a tek od jeseni kroz izravno smanjivanje realne razine bruto plaće. Prosječan broj radnih sati tek je marginalno smanjen, tako da adaptacija učinjena kroz smanjivanje realne cijena rada (i razine plaća) po satu. Neto plaće su u prosjeku nešto više reagirale na krizu od srpnja zahvaljujući kriznom porezu, ali je i njihova realna godišnja promjena do kolovoza 2009. ostala pozitivna. U prosincu 2009. godine registrirano je 61 766 manje zaposlenih osoba nego godinu prije. Oni trenutno ne mogu računati na prihode od rada, te su, ukoliko u njihovim kućanstvima nema drugih zaposlenih, zajedno sa svojim obiteljima izloženi realnom riziku siromaštva.
- 3) Kriza nešto snažnije pogađa radna mjesta u obrtu i male poslodavce, koji imaju i manju mogućnost kompenzacije takvih udara, dok je javni sektor zaštićen. Anketno ustanovljen pad zaposlenosti barem je jednak onom administrativno mjerenom, što znači da se za sada zaposlenost u većem razmjeru ne seli iz formalnog u neformalni sektor. Ipak, tendencija povećanja broja samozaposlenih i oscilacije broja potražujućih radnika u kućanstvu, ukazuje na mogućnost oživljavanja neformalnog sektora.
- 4) Muškarci su u značajno većoj mjeri pogođeni smanjivanjem zaposlenosti uslijed krize, prvenstveno radi koncentracije gubitka radnih mjesta u "muškim" proizvodnim i građevinskim djelatnostima. Postoje naznake da se dio muškaraca iz radnog kontingenta povlači s tržišta rada, dok je aktivnost žena za sada stabilna. Mlade osobe na početku karijere suočavaju se s još lošijim perspektivama za ulazak na tržište rada nego inače. Većina radnih mjesta nestala je u središnjem radnom kontingentu (25-49), ali je nezaposlenost ponajviše zahvatila osobe mlađe od 35 godina. Uvelike je porastao broj i udjel osoba koje su bile zaposlene na neodređeno, a izgubile su posao.

Temeljem postojećih podataka moguće je ustvrditi da su do jeseni 2009. godine krizom više pogođeni upravo muškarci, osobe mlađe zrele dobi i zaposleni na neodređeno. S obzirom da je slično povećanje priljeva u nezaposlenost evidentirano iz svih obrazovnih skupina, a ne postoje ni jasni dokazi o promjenama u neformalnom sektoru, za sada nije moguće plauzibilno potvrditi pretpostavku je u Hrvatskoj "periferija" tržišta rada snažnije zahvaćena krizom nego "jezgra".

Prethodni nalazi otvaraju prostor sljedećim preporukama⁹:

- A) S obzirom da kriza zahvaća i mnoge osobe srednje dobi sa značajnim radnim iskustvom i ugovorima na neodređeno, neminovan je značajan porast broja nezaposlenih osoba koje zadovoljavaju uvjete za naknadu za nezaposlene. S obzirom na to neophodno je osigurati sredstva za isplatu naknade za slučaj ne-

⁹ Iako prvenstveno temeljene na ovdje predstavljanim podacima, niže navedene preporuke se u značajnoj mjeri podudaraju sa smjernicama za zemlje srednje razine prihoda koje su preporučene u bilješci Svjetske banke *How should labor market policy respond to the financial crisis* iz travnja 2009. godine.

zaposlenosti, u skladu sa zakonskim odredbama. U posljednjih godinu dana maksimalna razina naknade dva se puta mijenjala, pri čemu je od kolovoza 2009. u sklopu kriznih mjera, ona umanjena za oko 40%, što je i dalje iznad najviše razine koja se mogla ostvariti prije 2009. godine¹⁰. Trenutno je najviša razina naknade (samo prva tri mjeseca) jednaka minimalnoj plaći, što ne može obeshrabriti nezaposlene od traženja posla, ali ne može ni osigurati adekvatan životni standard osobama koje su prethodno primale prosječnu ili višu plaću. Naime, naknada za nezaposlene temelji se na doprinosima na plaću (relativno niskih 1,7%) i predstavlja mehanizam osiguranja očuvanja dohotka osobama koje su izgubile posao. Takav je instrument nužan da bi "spojili kraj s krajem" i pokrili tekuće izdatke njihovih kućanstava dok se ne izbore za novi posao. Ovaj instrument predstavlja osnovnu sigurnosnu mrežu u slučaju nezaposlenosti, ali i makroekonomski stabilizator koji je kriznom izmjenom zakona značajno oslabljen kada je najviše potreban. S obzirom na otežane uvjete tržišta rada i nemogućnost zapošljavanja, treba razmotriti mogućnost privremenog produljenja ovih prava u skladu s trendovima na tržištu rada te prijevremenog ukidanja redukcije najviše razine naknade.

- B) Velik priljev "svježih" zapošljivih, solidno obrazovanih nezaposlenih sa značajnom količinom svježeg radnog iskustva, vjerojatno će staviti u nepovoljni položaj "stare" nezaposlene, posebno dugotrajno nezaposlene koji su i prije krize imali velikih poteškoća u nalaženju posla. Radi izjednačavanja njihovih šansi i umanjivanja rizika socijalne isključenosti, nužno je aktivne politike zapošljavanja što specifičnije usmjeriti njima i drugim teško zapošljivim skupinama.
- C) Trenutno je razdoblje prilično nepovoljno za integraciju mladih u tržište rada. Ali postoje naznake da bi trenutna kriza mogla smanjiti i financijske mogućnosti za pohađanje obrazovanja. Stoga je potrebno ne dokidati, a u slučaju da se ustanovi smanjena participacija mladih u obrazovnom sustavu, osnažiti programe i mjere koje potiču ostajanje u srednjem obrazovanju i pohađanje visokog obrazovanja mladih slabijeg materijalnog statusa¹¹. Njihovo ukidanje ili slabljenje trenutno bi povećalo pritisak na tržište rada i nezaposlenost, a dugoročno smanjilo kapacitete hrvatske radne snage u budućnosti. Jedna od efektivno ciljanih mjera jednostavnih za administraciju je povratak prava na dječji doplatak redovnim studentima.¹²
- D) S obzirom na poteškoće integracije mladih u tržište rada, ciljani aktivni programi subvencioniranja pripravnosti mladih osoba bez ili s manjom količinom radnog iskustva mogli bi olakšati njihovu integraciju.
- E) Trenutno dominantan tip prilagodbe na krizu jest smanjivanje broja radnih mjesta, a kasnije i cijene rada. To pogađa sve, ali koncentrira socijalne posljedice na manji broj "pogođenih" otkazima, time povećavajući opću razinu nesigurnosti (jer su izloženi rizicima svi izvan javnog sektora). Alternativa ovom modelu gdje neki izgube (a svi riskiraju) sve, jest da svi izgube nešto više, ali malo tko izgubi sve - učinkovitim mjerama raspodjele radnog vremena ili socijalnim paktom u vezi politike plaća. Ukoliko je moguće pronaći fiskalni prostor za takvo djelovanje, na fleksibilnost plaća moguće je utjecati i kroz smanjenje opterećenja porezima¹³ i doprinosima. Pri svemu ovome se ne smije zaboraviti da više od 40% zaposlenika u privatnom sektoru radi u poduzećima ili obrtima manjim od 20 zaposlenih koje imaju vrlo mali kapacitet da na sebe preuzmu teret krize bez određenog vida prilagodbe.

¹⁰ Zakonom o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti koji je stupio na snagu 1.1.2009. godine, određuje se naknada u iznosu od 50% (70% u prva tri mjeseca) plaće zarađene u prethodna tri mjeseca, Maksimalna naknada bila je određena kao 50% (70% u prva tri mjeseca) **prosječne** plaće u gospodarstvu RH. Kriznim izmjenama, do kraja 2010. godine maksimalna naknada je smanjena na 80% (100% u prva tri mjeseca) **minimalne plaće**. Do početka 2009. godine, maksimalna naknada bila je fiksnih 1200 kn.

¹¹ Trenutno ove mjere nisu u značajnoj mjeri socijalno osjetljive. Na primjeru stipendija, od ukupno 3500 stipendija Nacionalne zaklade za potporu učenikom i studentskom standardu i MZOŠ-a, samo je 898 (25,7%) dodijeljeno prema kriteriju slabijeg imovinskog statusa.

¹² Dječji doplatak za studente ukinut je 2002. godine, ali i dalje postoji instrument poreznog odbitka za roditelje redovnih studenata. Tako trenutno djeca roditelja s višim primanjima uživaju financijsku potporu države tijekom studija, ali ne i djeca onih siromašnijih kojima bi doplatak mogao biti značajna pomoć pri studiranju.

¹³ Ovaj je instrument već upotrijebljen u srpnju 2008. povećanjem osobnog odbitka, što je vodilo porastu neto plaća, no ne i smanjivanju troškova rada.